

پانزده قصیده ناصر خسرو

به کوشش:

دکتر سید محمد باقر کمال الدینی

نشر کمال

۱۳۹۳

سرشناسه: کمال الذینی، سید محمدباقر، ۱۳۴۵-

عنوان قراردادی: دیوان، برگزیده

عنوان و نام پدیدآور: پانزده قصیده ناصر خسرو / به کوشش سید محمدباقر کمال الذینی.

مشخصات نشر: یزد: نشر کمال، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۴۲۲-۹-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیبا.

یادداشت: کتابنامه. ص. ۱۹۹.

موضوع: ناصر خسرو، ۳۹۴-۴۸۱ ق. - - کشف اللغات

موضوع: ناصر خسرو، ۳۹۴-۴۸۱ ق. - - نقد و تفسیر

موضوع: شعر فارسی - - قرن ۵ ق. - - تاریخ و نقد

شناسه افزوده: ناصر خسرو ۳۹۴-۴۸۲ ق. دیوان. شرح

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ک ۸ PIR ۴۷۷۴ / ۱۲

رده بندی دیویی: ۸۱۱ / ۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۹۷۷۸۹

پانزده قصیده ناصر خسرو

به کوشش: دکتر سید محمدباقر کمال الذینی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۱۱۹-۱۴-۴

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: نارنجستان، تهران

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

فهرست مندرجات

۷	پیش‌گفتار
۲۱	دیبای سخن
۴۱	دین و دانش
۵۴	پند از حکما پذیر
۶۳	غرّه چرا گشته ای به مکرمانه
۷۲	سلام بر خراسان
۹۳	«سرگذشت من»
۱۰۲	دانش دبیری شاعری
۱۱۶	زهره از چرخ به نظار آید
۱۲۵	شمع خرد بر فروز
۱۳۸	پیری و جوانی
۱۴۸	راز خزان
۱۶۰	بینا و زنده گشت جهان
۱۷۱	زندانی درّه یمگان
۱۸۶	اسرار آفرینش
۱۹۶	عقاب مغرور
۱۹۷	منابع و مأخذ قصاید
۲۰۱	متابع و مأخذ

پیشگفتار:

به نام آنکه دارای جهان است خداوند تن و عقل و روان است

(محقق، ۱۳۴۹: ۵۳۵)

شرایح و احوال ناصر خسرو با استفاده از آثار خود او:

حسین بومعین ناصر خسرو قبادیانی، متخلص به حجت در سال ۳۹۴ ه.ق. در قبادیان به نوازی به نغمه دنیا آمده است. آنگونه که خود در یکی از قصایدش به آن اشاره می کند.

بگذشته ز هجرت پس بدین و چهار بنهاد مرا مادر بر مرکز اغیر

(محقق، ۱۳۴۸: ۵۰۷)

از دوران کودکی و جوانی ناصر خسرو اطلاعات چندانی در دست نیست، جز اینکه علوم نقلی و عقلی زمان خود را آموخته با فلسفه کلام، قرآن و حدیث، ادبیات فارسی و عربی آشنا شده و در دربار محمود و مسعود غزنوی و سپس چغری بیک سلجوقی روزگار خوبی داشته و با عزت و احترام زندگی می کرده است، همچنان که خود می فرماید:

همان ناصر من که خالی نبود ز من مجلس میر و وزیر

به نامم نخواندی کس از بس شرف ادیبم لقب بود و فاضل دبیر

(همان مأخذ، ۴۰۰)

در سال ۴۳۷، زمانی که چهل ساله بود، آنگونه که خود در سفرنامه می نویسد، در اثر خوابی که می بیند، تحولی در اندیشه او روی می دهد، چنانکه شغل دیوانی را

رها می کند و در جستجوی حقیقت به راه می افتد و هفت سال از عمر خویش را به این سفر اختصاص می دهد. (دیرسیاقی ۱۳۳۵: ۲۱)

برخاستم از جای و سفر پیش گرفتم نز خانم یاد آمد و نز گلشن و منظر

از سنگ بسی ساخته ام بستر و بالین وز ابر بسی ساخته ام خیمه و چادر

گم حاجت بر گردن بر مانند شتربان گه بار به پشت اندر مانده استر

پرستنده همی گفتم ازین شهر بدین شهر جوینده همی گشتم ازین بحر بدین بحر

(محقق، ۱۳۵۲: ۵۱۰)

او در قاهره به مذهب اسماعیلی (شش هفت امامی) گرایش پیدا می کند و از سوی خلیفه فاطمی مصر (المستنصر بالله) لقب حجّت خراسان می گیرد و مأمور تبلیغ مذهب اسماعیلی در خراسان می گردد. دیار خویش برمی گردد. لکن به او اجازه تبلیغ نمی دهند و او را به دره یمین تبعید می کنند. ناصر خسرو در سالهای آخر عمر خود به هنگام تبعید در دره یمین به تألیف و تنظیم آثار خویش می پردازد و سرانجام بین سالهای ۴۸۱-۴۷۱ به دیار باقی می شتابد.

(محقق، ۱۳۶۳: ص ۷)

آثار ناصر خسرو:

ناصر خسرو در عمر پر برکت خویش آثار زیادی اعم از منثور و منظوم نگاشته و بدین وسیله نام خود را در ردیف بزرگترین گویندگان زبان و ادب فارسی ثبت نموده است. چنانکه خود در بیتی می فرماید:

منگر بدین ضعیف تنم زانکه در سخن زین چرخ پرستاره فزون است اثر مرا

(محقق، ۱۳۶۸: ص ۱۲)

مهمترین اثر منشور او، شرح مشاهدات سفر هفت ساله اش به نام سفرنامه است که یکی از منابع مهم جغرافیایی و تاریخی محسوب می شود. آثار دیگر او: زادالمغربین (در موضوع معقولات و علوم الهی) وجه دین (درباره مذهب اسماعیلیه) روان السوان (در اعتقادات اسماعیلیه) گشایش و رهایش، روشنایی نامه، سعادت نامه (در برگیرنده افکار فلسفی او) جامع الحکمتین (در موضوع حکمت دینی و حکمت فلسفی) و دهان اشعار است. (نقی زاده، ۱۳۶۱: ص ۲۰)

علاوه بر اینها از اثری به نام دلیل المصیرین نیز نام برده اند. (شعار، ۱۳۶۳: ۸۰)

مهمترین مضامین اشعار ناصر خسرو:

۱- خداشناسی و حقیقت جویی:

خدای را بشناس و سپاس او بگذار که جز بر این راه راهیم بود ما مأخوذ
به فعل و قول زبان یک نهاد باش و مباش به دل خلاف زبان چنین بشیز زراندود

از نظر ناصر خسرو جهان دفتری است که ما را به خدا می رساند و کسانی که این دفتر آفرینش را نمی بینند، کور و کورند. او برای یافتن حقیقت، سرزمینهای زیادی را درنوردید تا گمشده خویش را بیابد. به اعتقاد او خط خدا را باید از خانه پیامبر (ص) آموخت و برای راهیابی به خانه پیامبر (ص) باید رهبرت علی (ع) باشد و اگر می خواهی علی (ع) را ببینی به سوی مستنصر بشتاب.

گاهی هم اشاره به نام سوره های قرآن می کند (سوره التین، سوره یس). اما در بیشتر موارد معنی و مفهوم آیات را ضمن اشعار خود می آورد.

(محقق، ۱۳۴۹، ص: ۳)

او معتقد است که تأویل، زیور قرآن است و کسی که بی تأویل به سراغ قرآن برود، چشم راست دینش کور است. همچنین ناصر خسرو به علت اینکه مبلغ دین و حجت باطمینان در خراسان بوده است، به اخبار و احادیث نبوی خاصه آنچه مربوط به امامان و ولایت حضرت علی (ع) است، احاطه فراوانی داشته است.

۳- دفاع از عقیده و مواضع انتقاد از مخالفان:

ناصر در عقیده خود بسیار مستوار است و شهادت دارد. بر مذهب اسماعیلی سخت تعصب می ورزد و این انگیزه سبب شده است که دیوانش سرشار از انتقاد از مخالفان باشد. بیش از همه به عالمان شیعی و قاضیان درباری، امیران و شاهان به ویژه خلفای عباسی انتقاد می کند. به محمود غزنوی سخت می تازد و غزوه های او را نه برای خدا بلکه برای بندگان می داند. انتقاد از مرزی ندارد و گاهی خواننده زیر بار کلمات دشنام گونه شاعر می ماند. دیوانش پر از مسائل اختلافی و پرسش و پاسخ و بحث و جدل و استدلال است، چرا که با تعصب پدیدار شدن سخن بی دلیل مخالف است. البته قسمتی از اشعار او پاسخگویی به تهمت های ناروایی است که به او داده اند و او را بددین دانسته اند و ناصر در جواب آنها می گوید: کسی که مرا بددین می خواند، نامی از مسلمانی نمی داند.

ای عورت کفر و عیب ندادنی پوشیده به جامه مسلمانی
ترسم که نه مردمی به جان هرچند از شخص همی به مردمان مانی